

Недељко В. РАДОСАВЉЕВИЋ
Историјски институт
Београд

**АРХИМАНДРИТ ХАЦИ РУВИМ НЕШКОВИЋ
(1752-1804)
- прилози за биографију - ***

Апстракт: У раду су представљени резултати истраживања биографије Хаџи Рувима Нешковића, једног од најзначајнијих српских духовних личности друге половине 18. и почетка 19. века. На основу расположивих извора објашњено је његово породично порекло, начин стицања образовања и примање свештеничког чина. Посебна пажња посвећена је времену после 1784. у коме је, по примању монашког чина, ишао на ходочашће у Свету земљу и на Свету гору. Указано је на то да је био старешина два угледна манастира, Вољавче и Боговађе. Добро образован, говорио је и писао грчки, бавио се уметничким дуборезом, био писац и хроничар свог времена. Посебна пажња у раду посвећена је околностима у којима је јануара 1804. ухапшен од дахија и погубљен у Београду.

Кључне речи: Хаџи Рувим, рукоположење, ходочашће, Света земља, Света гора, књига, Београдски пашалук, дахије, погубљење, Први српски устанак.

Друга половина 18. века време је демографског опоравка простора Београдског пашалука након три велика хабзбуршко-османска рата. То је, истовремено, и период постепеног формирања

---

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства за науку и технолошки развој *Између европских узора и стереотипа: Српска национална интеграција 1804-1918.* (Ев.бр. 147036).

модерне српске нације. Православна црква, њени свештеници и монаси, имали су у томе значајну улогу. Тако је било и касније, у ратном (1804-1815) и у мирнодопском периоду Српске револуције. Један од српских монаха чија је делатност обележила предустанички период, био је Хаџи Рувим Нешковић, игуман манастира Вољавча, а потом архимандрит манастира Боговађа. Његов животни пут, изузев основних хронолошких црта, до сада није био предмет шире анализе, иако се ради о ходочаснику, писцу, историчару, хроничару свог времена и активном учеснику догађаја уочи избијања Првог српског устанка.¹

О времену рођења Хаџи Рувима Нешковића било је различитих мишљења. Вук Караџић наводи да је у време смрти, јануара

---

¹ Низ његових записа расутих по бројним црквама и манастирима објавили су Љубомир Стојановић, Лазар Мирковић, Миленко С. Филиповић и други. Најкомплетнију приређену збирку Хаџи-Рувимових записа и натписа, са детаљном лингвистичком, али и историјском анализом, критички је приредио Боривоје Маринковић. Њихова дела основа су на којима почива овај истраживачки рад, али су коришћени и други извори и релевантна литература да би се личност Хаџи Рувима ситуирала у хронолошки оквир коме припада: Љ: Стојановић, *Стари српски записи и натписи I-VI*, Београд-Сремски Карловци 1902-1926; Л: Мирковић, *Старине манастира Боговађе*, Споменик САН ХСІХ, одељење друштвених наука, нова серија I, (1950), 21-64; М: С. Филиповић, *Стари српски записи и натписи из североисточне Босне*, Споменик САН ХСІХ, одељење друштвених наука, нова серија I (1950), 65-95; Б: Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла I*, Ваљево 1989; Исти, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла II*, Ваљево 1990... Један чланак о неким детаљима из његовог живота објавио је и Владимир Кривошејев, *Цртица за биографију Хаџи Рувима Нешковића*, Гласник Историјског архива 26-27, (Ваљево 1992), 72-77. Биографске податке о њему су у кратким цртама такође давали Вук Караџић, *Даница за 1829*, Даница, Београд 1969, 414; М: Ђ. Милићевић, *Поменик занменитих људи у српског народа новијег доба, Београд 1888*, 778-779; К: Ненадовић, *Живот и дела Карађорђа и његови војвода и јунака II*, Беч 1884, 288-290, и Лазар Мирковић у већ поменутом делу. Нешто ширу Хаџи Рувимову биографију дао је Павле С. Стевановић, са више осврта на елементе из његовог књижевног рада и историје уметности: П: Стевановић, *Хаџи Рувим Нешковић, у: Стопедесетогодишњица устанка у Србији 1804-1954*, Београд 1954, 17-23. Поред тога, записе Хаџи Рувима и време њиховог настанка анализирали су и бројни историчари уметности, али је и њих у својим делима критички анализирао и поново објавио Боривоје Маринковић. Због тога ће ти, али и бројни записи које је прикупио Љубомир Стојановић, бити цитирани по делима Боривоја Маринковића.

1804, имао око 60 година, што би значило да је рођен око 1744², док Константин Ненадовић наводи податак да је година његовог рођења 1774.³ Насупрот њима, Павле С. Стевановић, такође нетачно, тврди да се родио 1754. године. Једини тачан податак који ови аутори наводе је место рођења. Реч је о селу Бабина Лука у Ваљевској нахији, које је припадало једној од парохија цркве у Бранковини.⁴ Хаџи Рувимово световно име било је Рафаило.

Неколико Хаџи Рувимових аутобиографских записа у потпуности отклањају било какве недоумице око времена и места његовог рођења, као и о пореклу његове породице. У првом од три аутобиографска записа који су настали после 1783, он помиње и своје рођење, наводећи да се то десило априла 1752, али сам дан због стања у коме се запис налазио није било могуће прочитати.⁵ Други његов запис, међутим, јасно говори да је реч о 8 (19) априлу 1752, као и то да је место његовог рођења село Бабина Лука.⁶ Анализирајући различите датуме, и Владимир Кривошејев долази до закључка да је Хаџи Рувим рођен 8 (19) априла 1752.⁷ У трећем запису⁸ наводи се да му се отац звао Нешко, мајка Марија, и да га је крстио *јереј Стефан*, док му је кума била жена по имену Анастасија.⁹

Хаџи Рувим за своје родитеље наводи да су *Никшићи*.¹⁰ У једном опширнијем запису он и за себе каже да је *од племена никшићког*, док за мајку Марију наводи да је *од риђанског племена*.¹¹

² В. Карацић, *нав. дело*, 414.

³ К. Ненадовић, *нав. дело*, 288.

⁴ П. С. Стевановић, *нав. дело*, 17

⁵ Запис је сачуван на 51. “б” страни књиге Христифора Жафаровића *Описаније свјатаго Божија града Јерусалима*, штампане 1781. у Бечу. Б. Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла I*, запис 22, 169-170. О самом запису опширније: *Исто*, 171-178.

⁶ Овај запис настао је после 1784, односно након његовог повратка са ходочашћа у Свету земљу. Сачуван је на непагинираним страницама књиге *Беседе Јована Златоустог*, штампане у Москви 1767. *Исто*, запис 26, 197-198.

⁷ В. Кривошејев, *Цртице за биографију Хаџи Рувима Нешковића*, Гласник Међуопштинског историјског архива Ваљева 26-27 (Ваљево 1992), 72.

⁸ Видети напомену 5.

⁹ Б. Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла I*, запис 26, 197-198.

¹⁰ *Исто*, запис 25, 189.

¹¹ *Исто*, запис 22, 169. Риђани, српско херцеговачко племе у околини Никшића.

Поменути аутобиографски записи не само да јасно говоре о времену и месту његовог рођења, укључујући и имена свештеника који га је крстио, и куме, већ указују и на порекло породице. Хаџи Рувим је, очигледно, припадао првој генерацији новог становништва западне Србије коју су почели насељавати Срби из динарских области, а пре свега из Херцеговине. Ти досељеници брзо су постали доминантан део становништва, а преостали староседеоци стопили су се с њима и примили њихову традицију о области порекла. С обзиром на то да у записима истиче чак и племенску припадност оца и мајке, која у крају у који су се доселили потпуно губи важност, може се претпоставити да су му родитељи рођени у старом завичају, и да је породица и даље одржавала родбинске и племенске везе са тим крајем.

Из генеалогске таблице породице Хаџи Рувима, коју је израдио Боривоје Маринковић, произилази да је имао три брата, Николаја, Павла и Марка. Николај је отац Петра Николајевића Молера, каснијег устаничког војводе.¹²

О првобитном образовању Рафаила Нешковића и његовом опредељењу за свештенички позив нема поузданих података, али се може претпоставити да је основе писмености стекао код неког од локалних свештеника при цркви у Бранковини, као што је то нешто касније био случај и са протом Матијом Ненадовићем.¹³ Његово даље образовање везано је за оближње манастире, највероватније Боговађу, на који је и у каснијем периоду био доста упућен.¹⁴ Међутим, с обзиром на то да се бавио и уметничким дуборезом, могуће је да је тај занат научио у манастиру Докмир, где је постојала школа иконописа, дубореза, каменореза и црквеног појања.¹⁵ Павле С. Стевановић изричитог је мишљења да је Рафаило Нешковић основе образовања стекао управо у манастиру Докмир, који је од његове родитељске куће удаљен непун час хода.¹⁶

---

¹² Исто, 9.

¹³ Н. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766-1831, управа Васељенске патријаршије*, Београд 2007, 270.

¹⁴ Исти, *Ужичко-ваљевска митрополија 1739-1804*, Ваљево 2000, 53.

¹⁵ Исти, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766-1831, управа Васељенске патријаршије*, 276.

¹⁶ П. С. Стевановић, *нав. дело*, 18.

Убрзо након женидбе са Маријом Симеуновић¹⁷, Рафаило Нешковић је 1774, са навршене 22 године, у манастиру Ћелије рукоположен у чин јереја, а парохију је добио у свом селу, Бабиној Луци.¹⁸ Судаћи по његовом аутобиографском запису, рукоположење је у манастиру Ћелије извршио *архијереј Јевстатије Србин*, што је у историографији створило одређену забуну, јер је за то надлежан био митрополит Јоаким, први који је на архијерејски престо Ужичко-ваљевске митрополије постављен од Васељенске патријаршије.¹⁹ То рукоположење расветљава важан детаљ из историје ове митрополије. С обзиром на то да је ужичко-ваљевски митрополит Јоаким у њега касније имао велико поверење, никако се не може сматрати да је јереј Рафаило рукоположен од архијереја који то канонски не би могао да учини. Напротив, из овог догађаја јасно је да је поменути Јевстратије био Јоакимов викарни епископ. Поред Рафаиловог (Хаџи Рувимовог) рукоположења, у изворима се помиње да је исти епископ годину дана раније извршио још једно рукоположење, у цркви у Севојну код Ужица. Да није радио уз Јоакимову сагласност, Патријаршија би свакако нашла начина да спречи његову делатност. Јевстратије је био један од бивших рашких (новопазарских) митрополита, који одласком са епископске катедре није изгубио и архијерејски чин, а с обзиром на познавање локалних прилика митрополиту Јоакиму је као викар могао бити од велике помоћи.²⁰

Као што је већ истакнуто, јереј Рафаило Нешковић овладао је вештинама цртања и дубореза, посебно израдом вредних дуборезних крстова, па се у неким записима помиње и као *крсторезац*.²¹ У браку са супругом Маријом, који је трајао девет година, имао је двоје деце, сина Јована и ћерку Сару. На основу натписа на надгробном споменику, види се да је Јован (Јованъ) такође био свештеник (вероватно прво у Бабиној Луци), да би 1810. постао ваљевски парох, и то

¹⁷ Оженио се 13. (24) маја 1774. Б. Маринковић. *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла I*, запис 22, 169.

¹⁸ В. Кривошејев, *нав. дело*, 72.

¹⁹ Н. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766-1831, управа Васељенске патријаршије*, 86.

²⁰ Исто, 87.

²¹ Б. Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла I*, запис 4, 53; запис 6, 67; запис 8, 85.

остао до смрти, 9 (21) децембра 1830. С обзиром на то да је био син угледног архимандрита који је ишао на ходочашће у Свету земљу, узео је презиме Хацић.²² Јован Хацић је, након смрти брата од стрица, Петра Николајевића Молера, бринуо и о његовој породици.²³ Хаци Рувимова ћерка Сара последњи пут се помиње у његовом запису од 13 (24) јануара 1796.²⁴

Велика промена у животу јереја Рафаила Нешковића уследила је после смрти супруге Марије 18 (29) јула 1783. године.²⁵ Сагласно тада уобичајеном правилу, свештеник који би остао удовац требао је да прими монашки чин у неком од манастира, и у чину јеромонаха настави своју мисију. Оставши удовац у 31. години, Рафаило Нешковић прихватио је такву будућност, јер је и пре тога доста времена провео по манастирима Ваљевске нахије, у којима је стекао низ теолошких, али и практичних знања. С обзиром на његову каснију делатност, може се рећи да су, у тренутку примања монашког чина, његово образовање и ниво писмености, били изнад просека. Лазар Мирковић наводи да је чин јеромонаха²⁶ Рафаило Нешковић примио у манастиру Боговађа.²⁷ Тачно време када се то десило није забележено у његовим аутобиографским записима. Међутим, извесно је да се радило о 1784. години, и да је узео монашко име Рувим

---

²² Његов брат од стрица Софроније је, вероватно под Хаци Рувимовим утицајем, такође постао свештеник и, заједно са осталим рођацима, Јовану подигао споменик након смрти. Исто, 207.

²³ На истом месту. Можда се у бројним обавезама које је преузео налазе и разлози због којих су после смрти јереја Јована иза њега остали и дугови, који су после потраживани за наплату из његове заоставштине. Н. Радосављевић *Ваљевски магистрат 1824-1831, документа*, Ваљево 2008, док. 142, стр. 138-139.

²⁴ Запис је пронађен у *Тештеру манастира Вољавче*, и говори о томе да је у спомен покојним родитељима, брату Николају и супруги Марији, и за здравље живим сину јереју Јовану, ћерки Сари, брату Павлу и синовцима Петру и Стефану, Хаци Рувим приложио књиге које је донео из Јерусалима. Исти, *Хаци Рувим пре целине, пре смисла II*, запис 74, 145-146.

²⁵ Исти, *Хаци Рувим пре целине, пре смисла I*, запис 10, 97.

²⁶ Јеромонах, монах са свештеничким чином, може самостално да врши Службу божју и опслужује парохију.

²⁷ Л. Мирковић, *Старине манастира Боговађа*, Споменик ХСIХ, Одељење друштвених наука, нова серија 1, Београд 1950, 25.

(Руфим).²⁸ Непосредно пре примања монашког чина, он је свакако морао да се постара да збрине породицу, односно децу, која су у том тренутку имала не више од шест до седам година.²⁹ Бригу о деци су, највероватније, преузели најближи сродници које је тада имао. Убрзо након тога, кренуо је на ходочашће у Свету земљу, што је био почетак његовог, готово непрестаног, кретања на врло широком простору.

Јеромонах Рувим на ходочашће свакако није кренуо сам. На таква поклоничка путовања није се ишло појединачно, већ у групама, којима су се путем могла придружити и друга лица. У једном од аутобиографских записа он наводи да је на тај пут био подстакнут од хаџи архимандрита, служитеља преосвештењејшаго господина митрополита Јоакима.³⁰ Архимандрит који се у овом запису помиње је Јоасаф Георгијевић из манастира Ћелије код Ваљева. Хаџи Рувим је касније (1793) навео да је на ходочашће и кренуо као његов (Јоасафов) служитељ.³¹ Тај податак потврђује да је имао приступ до митрополита лично, и да је код њега уживао велико поверење. Један од записа, настао 25. августа (5. септембра) 1784. у Солуну, у *Историји свјатаго града Јерусалима*, садржи и податак да му је поменути књигу у том граду даровао протосинђел Јерусалимац.³² Можда је тада почело да се развија и његово веће интересовање за историју, као и склоност ка набавци књига и формирању своје библиотеке.

У тренутку настанка записа у Солуну, дакле, Рувим Нешковић већ је био на путу ка Светој земљи, и дошао је у додир са духовницима Јерусалимске патријаршије, којих је по Балканском полуострву било свуда, јер су сакупљали милостињу са благословом васе-

²⁸ Остаје отворено питање да ли је сам чин његовог монашења извршен у Боговађи, или у неком другом месту у околини Ваљева, где се у то време налазило и седиште митрополита.

²⁹ Запис на надгробном споменику његовог сина, свештеника Јована, указује да је рођен 1777. године. Б. Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла I*, 207.

³⁰ Исто, запис 22, 169-170. Разлози за то су лакши опстанак на вишемесечном путу, а и већа безбедност.

³¹ Исти, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла II*, запис 64, 99-100; Исти, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла I*, запис 20, 151.

³² Запис је сачуван на маргини 40. странице. Исти, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла I*, запис 17, 133.

љенског патријарха.³³ *Протосинђел Јерусалимац* који се помиње, можда је био словенског порекла, јер му је поклонили књигу на црквенословенском језику. Извесно је, међутим, да он од тада све чешће долази у контакт са црквеним личностима несловенског порекла, пре свега са Грцима, и да успева да активно овлада говором и писањем грчког језика.

Следећи Хаџи Рувимов запис, у коме се наводи да је у Јерусалиму прочитао *Историју от Свјатаго града Јерусалима и прочих свјатих мест* коју му је даровао монах *Клеопа Хиландарац*, настао је 9 (20) јануара 1785.³⁴ Узимајући у обзир чињеницу да је у Солуну био током августа 1784, а почетком јануара следеће године у Јерусалиму, може се закључити да је у време настанка поменутог записа већ више месеци боравио у Светој Земљи, у којој је био у блиским контактима са светогорским монасима, пре свега са Хиландарцима. А хиландарски монах Клеопа је, с обзиром на тадашњу структуру манастирског братства, пореклом свакако био Бугарин или Србин.

Време повратка Хаџи Рувима са ходочашћа није могуће потпуно тачно утврдити. То се морало десити између јануара 1785, када је настао јерусалимски запис, и априла 1786, када га је ужичко-ваљевски митрополит Јоаким поставио за игумана манастира Вољавча.

Хаџи Рувим се у повратку највероватније задржао на Светој гори, где је долазило много ходочасника, Срба и Бугара. На то указују и записи са неких антиминос који је донео са Свете горе. У запису са антиминос који се чува у ризници цркве у Сечој Реци, наводи се следеће: *Сеи свјатиј антиминос принесе јеромонах ава Рувим от Свјатие Гори Атонскија, манастира Ивера, и откупи раб божји Георгије от села Бабине Луке, својему оцу Милинку и матери Племи (1786).*³⁵ Из тог записа види се да је Хаџи Рувим боравио у манастирима Свете горе, као и то да је био у контакту не само са три словенска (Хиландар, Зограф, Св. Пантелејмон) већ и са другим манастирима, попут грузијског Ивирона, из кога је и донет поменути анти-

---

³³ Н. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766-1831, управа Васељенске патријаршије*, 45.

³⁴ Б. Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла I*, запис 20, 151.

³⁵ Н. Радосављевић, *Црква брвнара у Сечој Реци – историја*, Београд – Сирогојно 2002, 66.

минс који је, иако очигледно првобитно намењен цркви у Бранковици, на крају доспео у стару сечоречку цркву. Језик споразумевања монаха на Светој гори био је грчки, и Хаџи Рувим га је, попут још једног Србина тог времена, архимандрита Герасима Зелића, у то време сигурно већ знао.³⁶ Његови контакти са Светом гором настављени су и касније.

Након повратка са ходочашћа, Хаџи Рувимов углед међу Србима био је висок. То је био и основни разлог зашто га је митрополит Јоаким, на тражење верника, поставио за игумана манастира Вољавча. Писмом о његовом постављењу од 7 (18) маја 1786, митрополит наређује да се, у присуству кнезова и кметова, изврши попис манастирске имовине, и да се све преда новом игуману.³⁷ Манастир Вољавча опстао је током целог 18. века, али је у његовој историји било тешких тренутака. Године 1762. убијен је игуман Теодор, који је иза себе оставио велики дуг од 330 гроша. Османске власти запечатиле су манастир и забраниле приступ цркви све до исплате дуга, а његову даљу обнову и сређивање прилика отпочео је нови игуман, Херцеговац Алексије Јефремовић. После његове смрти, наследио га је Хаџи Рувим Нешковић.³⁸ С њим, или непосредно по његовом доласку, у манастир су почели да долазе нови монаси, и тако се манастирско братство увећало. Један од монаха био је и *књиговезац Митрофан*, што указује на то да је Хаџи Рувим планирао да у манасти-

³⁶ Герасим Зелић, тада јеромонах из манастира Крупа у Далмацији, био је на ходочашћу приближно у исто време као и Хаџи Рувим, с тим што је стигао из сасвим другог правца, из Русије. На путу из Цариграда за Свету гору, 12 (23) јула 1784. стигао је у Солун, где је остао неколико дана. Потом је на Светој гори био до 24. јануара (10. фебруара) 1785, и тамо добро научио грчки језик. До његовог сусрета са Хаџи Рувимом није дошло, јер би и један и други то свакако забележили. Међутим, Зелићев пример говори о томе да је, у сталном контакту са грчким монасима, за нешто више од пола године било могуће савладати основе грчког језика, а Хаџи Рувим је на путу по земљама где их је било много провео знатно више времена од њега. Г. Зелић, *Живот Герасима Зелића, архимандрита*, Панчево, б.г., 74-84.

³⁷ Аноним, *Извори из једне хронике*, Гласник ДСС II (Београд 1849), 205-207.

³⁸ Н. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766-1831, управа Васељенске патријаршије*, 321. У запису сачуваном у Требнику цркве у Босанском Броду, који је вероватно ту доспео из Вољавче, наводи се следеће: *По Алексију Јефремовићу бист игумен Хаџи Рувим Ваљевац 1786*. М. С. Филиповић, *нав. дело*, запис 54, 70; Б. Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла I*, запис 36, 261.

ру створи и књижевни центар, у коме би се можда стицало и функционално свештеничко образовање.³⁹

Добро обавештен, он је увиђао разлику између стицања теолошког образовања у српским духовним центрима у Хабзбуршкој монархији, где се јављају и покушаји стварања школа које пружају систематско образовање, и лошег стања у Београдском пашалуку на периферији Османског царства, на којој је утицај квалитетних школа Васељенске патријаршије био непостојећи. Тако је писмом од 31. јула (11. августа) 1787, упућеном у Карловачку митрополију, за даље школовање препоручио једног ученика из Бабине Луке. С обзиром на то да се писмо чувало у Врднику, очигледно је да је питомца био упућен у овај манастир.⁴⁰ Писмо доказује и то да је Хаџи Рувим имао чврсте везе са духовним лицима Карловачке митрополије.

Наредни догађаји, међутим, учинили су да његове намере у Вољавчи не буду у потпуности остварене. Након што је 1787. Русија ступила у рат против Османског царства, Хабзбуршка монархија није могла да допусти да ривалска сила сама реши Источно питање, и већ 1788. је и сама ушла у рат. Ратна дејства на Београдском фронту су се, и поред првобитних успеха и масовног ступања Срба у добровољачке одреде, одвијала лоше, а османске снаге успеле су да се консолидују и зауставе даље напредовање хабзбуршке војске. У формулисању политичких захтева Срба тог времена, али и у позивању народа да се придруже добровољачким одредима (фрајкорима), значајну улогу имало је свештенство, па и београдски митрополит, Грк Дионисије Папазоглу, који се отворено ставио у службу хабзбуршке пропаганде. Услед сталних ратних дејстава, у којима су страдале и цркве и манастири, много свештених лица нашло се у избеглиштву. Сви они примани су у манастире Карловачке митрополије.⁴¹

---

³⁹ Б. Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла I*, запис 31, 225.

⁴⁰ Ради се о Спасоју Радивојевићу из Бабине Луке. Исто, запис 40, 287.

⁴¹ Д. Живојиновић, *Успон Европе (1450-1789)*, Београд 1995, 416; Н. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766-1831, управа Васељенске патријаршије*, 91-92, 333-337; *Историја српског народа* 4/1, 356-362 (С. Гавриловић); Д. Пантелић, *Београдски пашалук после Свиштовског мира 1791-1794*, Београд 1927, 47-48, 58-60, 65-67.

Ратни догађаји одразили су се и на Хаџи Рувимов живот. У записима насталим од тог рата до хапшења и погубљења 1804, он је често говорио о страдањима како цркава и манастира, тако и народа. То страдање великих размера на њега је могло деловати још упечатљивије због чињенице да је рођен и живео у периоду дужег мира, који од краја 17. века није био карактеристичан за просторе Балкана. Прво озбиљно искушење са којим се суочио било је спаљивање Вољавче од Турака, а затим и избеглиштво у Срем. Сећајући се тих догађаја, у запису датованом у 1794. годину, Хаџи Рувим наводи да је манастир спаљен и да су он и још три припадника манастирског братства, са нешто драгоцености (сребро, бакар, свештеничке одоре...) прешли у Срем, као и то да је са јеромонахом Герасимом (познатијим као Хаџи Тера)⁴² примљен у манастир Велика Ремета. У истом запису он такође наводи да се, по склапању мира, није вратио у Вољавчу, већ је отишао у манастир Боговађа.⁴³ Тачно време његовог одласка у Срем није могуће утврдити. Извесно је да је то било између спаљивања Вољавче, до кога је дошло 6 (17) априла 1789⁴⁴, и смрти његовог брата Николаја који је умро у селу Прогар у Срему 3 (14) децембра исте године.⁴⁵ Поред Хаџи Рувима, очигледно је и део његове шире породице избегао са простора где су се одвијала ратна дејства, која су била посебно изражена у западној Србији.

О повратку Хаџи Рувима у Србију говори више његових записа, који су само на први поглед противречни. Док у већ поменутом запису из 1794. године он јасно наводи да је по предаји Београда османској војсци 1791. у Боговађу отишао са Хаџи Герасимом⁴⁶, у другом запису из 1790. тврди да је тамо био и 24. априла (5. маја) 1790, када је манастиру дарована једна књига.⁴⁷ Из тога се може закључити да је прелазио из Срема у Србију и пре закључења мира у Свиштову 4. августа 1791, али нема доказа који би потврдили да је ишао и у манастир Вољавчу, чији је старешина био. Одмах по повратку, а свакако по жељи митрополита Јоакима, Хаџи Рувим и још

⁴² Касније игуман манастира Моравци.

⁴³ Б. Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла II*, запис 65, 105.

⁴⁴ Исто, запис 63, 75.

⁴⁵ Исти, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла I*, запис 50, 375.

⁴⁶ Видети напомену 41.

⁴⁷ Б. Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла I*, запис 52, 387.

два јеромонаха отпочели су обнову манастира Боговађе, који је такође страдао у време ратних операција. Радови су трајали више година и темељно су вршени, а за ту намену били су позвани и мајстори из Сарајева, на челу са неимаром Атанасијем, који је током радова умро и био сахрањен у том манастиру. Иако је већ имао чин архимандрита, у време обнове Боговађе Хаџи Рувим није био старешина манастира, већ је то био стари игуман Василије Петровић. О томе због чега обнова манастира није била поверена игуману Василију већ Хаџи Рувиму нема података. Може се само претпоставити да је игуман можда био стар, или немоћан да се сам избори са проблемима које такав подухват прате.⁴⁸ Обнова манастира завршена је до 1795. Након тога, 26. октобра (7. новембра) те године, Хаџи Рувим је, одлуком новог ужичко-ваљевског митрополита Данила I, постао и његов старешина.⁴⁹ Упоредо са обновом Боговађе Хаџи Рувим је, заједно са оборкнезом Алексом Ненадовићем, био и један од главних организатора обнове цркве у Рабровици, која је завршена октобра 1795.⁵⁰

Време обнове манастира Боговађе и период до избијања Првог српског устанка су најплоднији стваралачки део Хаџи Рувимовог живота. За обнову Боговађе он је био посебно заинтересован јер се радило о манастиру на који је био упућен још од ране младости, и у коме је примио монашки чин. Хаџи Рувим је у Боговађи створио за то време значајан књижни фонд, а из те библиотеке давао је књиге на читање и световним лицима. Све књиге које је набавио завештао је манастиру. О томе које је наслове имао у својој библиотеци, али и у манастиру у целини, остали су јасни подаци. Поред целог круга црквених богослужбених књига, Боговађа је 1826. имала и 108 других, од којих чак 40 историографске садржине. У тој другој целини вероватно су биле и све сачуване Хаџи Рувимове књиге.⁵¹ Књиге које је набављао указују на његово широко опште образовање и жељу да даље обogaћује своје знање. У запису из 1796, он је на-

---

⁴⁸ Исто, запис 57, 43; запис 58, 47; запис 67, 115.

⁴⁹ *Рабровица*, Фонд Међуопштинска заједница културе Ваљево, ИАВ, кут. 10, инв. бр. 5.

⁵⁰ Н. Радосављевић, *Ужичко-ваљевска митрополија 1739-1804*, 134.

⁵¹ Љ. Дурковић-Јакшић, *Историја српских библиотека 1801-1850*, Београд 1963, 63.

вео 38 наслова које је поседовао, међу којима су и *Вилозофија Јована Дамаскина*, двотомно дело *Житија и труди Великаго Петра Московскога*, шестотомна *Историја Кира, царја персијскога*, затим *Историја росијска[ја], откуда Руси, О древнеј царј римски и француски историја...*⁵² Многе књиге које су у овом попису наведене, посебно оне теолошке садржине, имале су више томова. Записи који су у његовим књигама сачувани указују и на различите путеве којим су доспеле у Боговађу, Вољавчу и друге манастире у Београдском пашалуку. Пут којим их је хаџи Рувим набављао био је у то време секундаран, преко Свете земље и Свете горе, мада има и примера да су их за њега набављала и српска духовна лица из Хабзбуршке монархије, попут земунског протопрезвитера Михаила Пејића Ирижанина.⁵³

Сазнања која је добио читајући не само на црквенословенском, већ и на грчком, и практична искуства живота у једном динамичном времену, код Хаџи Рувима су развила потребу да буде његов хроничар. У својим записима он је описао најважније савремене догађаје и то су, иако текстуално кратки, били озбиљни историографски покушаји, у којима је видљив и смисао за анализу узрока и последица. Његови записи посебно су драгоцени по подацима који се односе на последњи хабзбуршко-османски рат и последице које је произвео. Преживевши избеглиштво, Хаџи Рувим се вратио у опустошену Ваљевску нахију, пажљиво бележећи колико је црква опљачкана и спаљено од Турака. У том смислу посебно је занимљив текст под насловом *Повест о сем бившем рате, котори бист сега года 1787*, у коме је навео кратке податке о почетку рата, и тачан попис изгорелих и опљачканих црква и манастира у Ваљевској нахији, описавши и збивања на ширем простору.⁵⁴ Та разарања на њега су оставила јак утисак, јер је претходно живео у мирном времену у коме се, упркос османским законским ограничењима, српски народ

⁵² Б. Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла II*, запис 86, 199-201. Највећи део пописаних књига био је руске штампане провенијенције, док су неке штампане и у Хабзбуршкој монархији. О томе опширније у коментару наведеног пописа, који је Б. Маринковић дао у прилогу. Исто, 203-214.

⁵³ Исто, запис 104, 315-316; Љ. Дурковић-Јакшић, *нав. дело*, 27.

⁵⁴ Запис потиче са непагиниране странице *Тефтера манастира Вољавче*. Б. Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла II*, запис 63, 75-78, 80.

у Београдском пашалуку демографски опоравља и обнавља бројне цркве и манастире.⁵⁵ Поред бриге за обнову манастира и набавку богослужбених и других књига, Хаџи Рувим је у Боговађи развио и друге делатности. Поред цртања, наставио је да се бави дуборезом. Из тог периода сачуван је и познати дуборезни крст са урезаним иконама (минијатурама), који је 1799. поклонио манастиру Чокешина, у коме је игуман био Хаџи Константин. Крст је изузетно уметничко остварење, са минијатурама на којима су приказани Благовести, Сретење, Крштење Исуса Христа, Распеће, Васкрсење... Смисао за пропорцију и обиље детаља указују да је на њему рађено дуго и темељно, што не чуди с обзиром на то да је био веома искусан у томе.⁵⁶ Продајом израђених дуборезних крстова набављан је новац како за куповину књига, тако и за друге текуће потребе.⁵⁷ Поред тога, Хаџи Рувим цртао је минијатуре и израђивао антиминос у техници цртежа на платну, које су верници куповали и прилагали парохијским црквама.⁵⁸ У манастиру је успостављена и значајна иконописачка и дуборезачка школа, која је радила и после његове смрти.⁵⁹

У време његове управе при Боговађи је настао и метох манастира Хиландара. Године 1797. у манастир је дошао хиландарски проигуман, Хаџи Серапион, да би основао метох и прикупљао милостињу за свој манастир. Тада је Боговађа даривана од Хиландара са три иконе и више књига, међу којима су били и 12 минеја, два триода, Пентикостари, Требници, Октоих...⁶⁰ Из наведених записа није сасвим јасно да ли је метох био посебно одвојен на манастирској земљи, или је проигуману Серапиону, хиландарском таксидиоту, дат неки простор у самом манастиру, мада се у првом од три записа који

---

⁵⁵ Сличну садржину има још један запис, у коме је указано и на чињеницу да је званична хабзбуршка политика, код Хаџи Рувима оличена у фелдмаршалу Валису, злоупотребила српски народ Београдског пашалука у реализацији својих војних циљева. Исто, запис 54, 9-10.

⁵⁶ Ј. Мирковић, *нав. дело*, 26-29.

⁵⁷ Б. Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла II*, запис 91, 235.

⁵⁸ Ј. Мирковић, *нав. дело*, 30.

⁵⁹ М. Исаиловић, *Преглед културно-просветних прилика у ваљевоком крају уочи настајања организованих школа*, у: *Ваљево кроз векове*, Ваљево 1993, 234.

⁶⁰ Б. Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла II*, запис 92, 241; запис 93, 249; запис 94, 253.

говоре о томе истиче да је метох *начињен код Боговађе*.⁶¹ Извесно је, међутим, да је стварање хиландарског метоха при Боговађи још једна потврда чврстих веза које је Хаџи Рувим одржавао са Светом гором. Иако нема података о томе да је због нередовних прилика које су уследиле дуго опстао, радило се о најсевернијем метоху овог великог светогорског духовног центра у Османском царству.⁶² Хиландарски метоси су, углавном, били распоређени по већим урбаним центрима. Београдски пашалук, међутим, није био провинција са великом концентрацијом тих центара, али Боговађи су били близу Београд, Ваљево, Шабац... У Хаџи Рувимовим записима на листовима богослужбених књига Хиландарци се помињу у континуитету, пре свега као дародавци, попут *Јосифа Хиландарца*, који му је поклонио *Правило свјатих сербских просветитељеј* 1802. године.⁶³ Пет година раније, 1797, крст од злата, украшен бисерима, коралима и филигрански обрађен, Боговађи је приложио хиландарски проигуман Саво, пореклом Бугарин из места Елена, у коме је његов манастир такође имао метох.⁶⁴ О Хиландарском метоху код Боговађе нема даљих помена, мада се Хиландарци и касније често срећу у изворима са тог простора.

И у периоду обнове Боговађе након последњег хабзбуршко-османског рата, Хаџи Рувим је поново много путовао. Поред обиласка манастира у Београдском пашалуку, попут овчарско-кабларских, занимљив је био и његов одлазак у Босну. У Сарајеву је, судећи по једном запису, био марта 1792.⁶⁵ Његов боравак у областима Босне

⁶¹ Исто, запис 92, 241.

⁶² Иван Радев навео је све Хиландарске метохе осим нишког, али не помиње метох при Боговађи. По њему, хиландарски метоси су постојали у Великом Трнову, Врацама, Елени, Жеравни, Казанлику, Карлову, Свиштову, Старој Загори, Трјавни, што говори о томе колико је била развијена њихова мрежа. И. Радев, *Зограф, Хиландар, Рилски манастир, таксидиоти и таксидиотство по българските земи, XVIII-XIX в.*, Велико Търново 1996, 120-135. Метох у Нишу је, од тридесетих година 19. века до свог избора за нишког егзархијског митрополита, водио угледни таксидиот, архимандрит Виктор Чолаков. N. Radosavlévitch, Viktor Tcholakov, *Taxidiote de Hilendar et métropolitte de Nich*, Bulgarian Historical Review/Revue bulgare d' Histoire 1-2 (Sofia 2009), 129-131.

⁶³ Б. Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла II*, запис 109, 353.

⁶⁴ Л. Мирковић, *нав. дело*, 42.

⁶⁵ Б. Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла II*, запис 59, 51.

Владимир Кривошејев објашњава управо проналажењем добрих мајстора који би обновили манастир Боговађу, јер су све локалне мајсторске групе, као и оне из Осата у источној Босни које се на простору Београдског пашалука најчешће срећу, већ биле заузете радовима на другим објектима. Поред тога, није искључено да је покушао да добије и новчану помоћ, јер је у Сарајеву постојала економски јака српска црквена општина. Трећи разлог могао би бити и потрага за манастирским књигама које су Турци приликом разарања цркава и манастира опљачкали, а затим продавали православним хришћанима у другим областима. То се пре свега односи на *Тефтер манастира Вољавче*, али и на друге књиге, од којих су неке са његовим записима откупљене и дароване локалним црквама.⁶⁶ Манастирски тефтер је, међутим, пронађен и откупљен тек септембра 1793. Сарајевски православни хришћанин Јефтан, сигурно имућан, откупио је *Тефтер манастира Вољавче* у Сребреници, и преко Хаџи Рувима га вратио назад, што значи да је он због тога највероватније и те године путовао у Босну.⁶⁷

И касније, док су још увек трајали радови на обнови Боговађе, Хаџи Рувим се кретао по околини Београда, Овчарско-кабларској клисури и суседним крајевима. Нови велики пут, до манастира Студеница а затим и да Свете горе, предузео је 1803, пред хапшење и погубљење од јаничарских узурпатора власти. Тај пут не може се одвојити од питања његове насилне смрти.

Убиство архимандрита Хаџи Рувима Нешковића, како у романтичарској, тако и у критичкој историографији, није увек имало исто објашњење. То је, заправо, једно од најсложенијих питања његове биографије. У досадашњим истраживањима дошло се до закључка да је убијен крајем јануара 1804. по наређењу једног од дахија, Кучук Алије. То се десило у време познате сече кнезова када су дахије (јаничарске старешине), који су три године пре тога ликвидирали законитог београдског везира Хаџи Мустафа-пашу, одлучили да радикалним мерама спрече избијање устанка против њихове

---

⁶⁶ В. Кривошејев, *нав. дело*, 74-75.

⁶⁷ Б. Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла II*, запис 63, 75.

управе.⁶⁸ Савременик тих догађаја, Вук Караџић, наводи да је Хаџи Рувим непосредно пре хапшења и убиства стигао у Београд, и да га је дахијама предао београдски митрополит Леонтије Ламбровић.⁶⁹ Ово мишљење укоренило се и у каснијим описима тог догађаја. Константин Ненадовић такође тврди да је дахије о доласку Хаџи Рувима у Београд обавестио митрополит Леонтије, а разлика између његовог и Караџићевог казивања је у томе што Ненадовић искључује наводни сукоб ваљевског оборкнеза Алексе Ненадовића и овог архимандрита.⁷⁰

Архимандрит Хаџи Рувим Нешковић извесно знао је за припреме за подизање устанка, што тврди и Душан Пантелић, указујући на чињеницу да је он марта 1803. отишао у Студеницу, одакле је упутио чак 14 посланица у Ваљевску нахију, које су у њу стигле на Цвети (29. марта/10. априла).⁷¹ У Студеницу је допутовао пошто се прво склонио у манастир Никоље кабларско, где је 4. (16) марта те године оставио запис о свом доласку.⁷² У другом запису, који је оставио на маргинама *Студеничког зборника*⁷³, Хаџи Рувим је на-

⁶⁸ План дахија био је неуобичајено суров али је, показало се, потпуно превазилазио њихове могућности. Дошавши до сазнања да се спрема буна против њих, одлучили су да убију најистакнутије Србе, као и све православно мушко становништво Београдског пашалука које је у време последњег хабзбуршко-османског рата било старије од десет година, док би остатак Срба био приморан да прими ислам. Д. Пантелић, *Београдски пашалук пред Први српски устанак 1794-1804*, 417-419; *Ка српској револуцији*, ИСН IV/1 (С. Гавриловић), 429.

⁶⁹ В. Ст. Караџић, *Даница за годину 1829*, у: Даница, Београд 1969, 414.

⁷⁰ Караџић тврди да је кнез Алекса предлагао архимандриту да се склони из манастира Боговађа, и да га он није послушао. Поред тога, у својој краткој биографској цртици о Хаџи Рувиму, он је изнео и тврдњу да је у дахијске руке на скели према Хабзбуршкој монархији пало писмо о стању у Београдском пашалуку. На архимандрита је, наводно, бачена и кривица за то писмо, које је од Турака приписано оборкнезу Алекси Ненадовићу. *На истом месту* К. Ненадовић, *нав. дело*, 289.

⁷¹ Те посланице нису сачуване, нити је са сигурношћу познат њихов садржај. Пантелић наводи да је почетком 1803, највероватније у Боговађи, одржан састанак кнезова и других угледних Срба, који су писаном апелацијом од султана тражили заштиту. Хаџи Рувима је, наводно, дахијама одао шабачки муселим, који је информације о том догађају добио од једног калуђера. Дахије су тако дознале да је архимандрит Боговађе активно укључен у активности против њихове узурпаторске власти. Д. Пантелић, *нав. дело*, 393-394.

⁷² Б. Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла II*, запис 110, 358.

⁷³ Рукописна књига, настала током 15. и 16. века.

вео да је у тај манастир стигао марта 1803. *гоним од проклетих агар-јан правди ради* (вероватно средином или у другој половини месеца).⁷⁴ То се наводи и у неколико других записа, насталих у истом манастиру, с тим што се не помињу месеци и датуми. Дахијама је, дакле, већ тада била сумњива његова делатност.

Након тога, једно време је боравио у светогорским манастирима, да би се у Боговађу вратио у јесен 1803, у предвечерје догађаја који су довели до избијања буне против дахија.⁷⁵ Поред тога, његови контакти са људима из Хабзбуршке монархије такође су могли озбиљно да забрину дахије, јер је и то био канал којим су у Цариграду могли да сазнају шта се све у Београдском пашалуку дешава.

Хаџи Рувим је јануара 1804. отишао у Београд, у коме се налазио његов синовац Петар Михаиловић Молер, који је радио на украшавању конака једног од дахија, Аганлије. С обзиром на то да је могао бити обавештен да се на њега озбиљно сумња да је учесник у договорима о подизању устанка, одлазак у Београд говори о његовој великој храбрости, али отвара и питање који је био циљ тог пута? Могуће је да је имао намеру да посредује да се ситуација смири, да заштити неке људе, или чак преузме одговорност на себе да не би страдали они који са припремом устанка можда нису имали никакве везе? Боравак његовог синовца у Београду такође је могао да га подстакне на такав пут, у нади да ће преко њега можда успети да некога спаси. Могућност да је то учинио због себе искључена је, јер у том случају не би ни долазио у Београд, који се налазио под чврстом контролом дахија, нити би се претходно враћао у Београдски пашалук, већ би остао тамо где је централна османска власт била снажно присутна. Константин Ненадовић изричито тврди да је у Београд кренуо како би пред дахијама оправдао оборкнеза Алексу Ненадовића.⁷⁶ Док Вук Караџић тврди да је Хаџи Рувима у Београд позвао београдски митрополит Леонтије Ламбровић⁷⁷, Константин Ненадовић то помиње само у напомени, позивајући се на писмо земунског прота Михаила Пејића Ирижанина карловачком митрополиту Страти-

---

⁷⁴ Б. Маринковић, *Хаџи Рувим пре целине, пре смисла II*, запис 112, 373.

⁷⁵ К. Ненадовић, *нав. дело*, 289.

⁷⁶ На истом месту.

⁷⁷ В. Караџић, *нав. дело*, 414.

мировићу, наводећи и то да је владика јавио Турцима за њега.⁷⁸ Прота Матија Ненадовић, још један Хаџи Рувимов савременик, такође тврди да је Хаџи Рувим сам дошао у Београд чувши да су српски кнезови у Ваљевској нахији убијени, и да је митрополит о његовом доласку обавестио Аганлију, *јер га није смео сакрити*.⁷⁹ Павле С. Стевановић такође је био мишљења да су Турци тражили од митрополита Леонтија да га позове.⁸⁰

Улога митрополита Леонтија у Хаџи Рувимовој предаји дахијама такође је подложна анализи. На челу Београдске митрополије он је наследио митрополита Методија чији је протосинђел био, а који је убијен у време последњих сукоба у Београду и потпуног преузимања власти од дахија 1801. Иако је као београдски митрополит и чувар фермана издатих 1793/1794, којим су гарантоване тадашње српске привилегије Методије био популаран код Срба, сам Хаџи Рувим о њему није имао добро мишљење.⁸¹ Насупрот Методију, Леонтије код Срба није уживао популарност, а изненадна Методијева смрт код њих је изазвала и сумњу да је убијен уз помоћ његових оптужби. Сумњу да је Леонтије учествовао у компромитацији митрополита Методија у својим делима су изнели и Лазар Арсенијевић Баталака, Ј. Никетић и Миленко Вукићевић.⁸² Међутим, од када су јаничари успоставили контролу над Београдом, њихови таоци су би-

⁷⁸ К. Ненадовић, *нав. дело*, 289.

⁷⁹ Прота Матеја Ненадовић, *Мемоари*, приредио Г. Максимовић, Београд 2005, 75.

⁸⁰ П. С. Стевановић, *нав. дело*, 19.

⁸¹ Н. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766-1831, управа Васељенске патријаршије*, 182.

⁸² Баталака је користио изворе српске, грчке и руске провенијенције, али је његов став кад је реч о овом митрополиту толико негативан, да се његови подаци да је у питању човек *огрезао у злочинству, подлац, сплеткарош, који је увек радио на штету Срба и Србије, и ком нико није могао да верује*, морају примити са резервом. Исто, 186; По тумачењу Миленка Вукићевића, Методије је од свог протосинђела оклеветан пред везиром, Хаџи Мустафа-пашом, који је наредио да буде погубљен. М. Вукићевић, *Карађорђе I*, 129-134. И Ј. Никетић тврдио је слично, али је навео и занимљиву чињеницу да су угледни Срби тражили од Патријаршије да Леонтије што пре буде рукоположен у епископски чин и враћен у Београд, јер је митрополија остала без архијереја. У том обраћању Патријаршији види се и то да је Леонтије већ тада био сумњив као саучесник у Методијевом убиству, јер се помиње као *оцеубица*. Ј. Никетић, *Српска црква у време устанка*, Православље I (Београд 1871), 349.

ли сви други, почевши од самог Хаџи Мустафа-паше, преко *царских Турака*⁸³, до православних становника вароши, пре свега духовних лица, укључујући митрополита и његову околину.

Митрополит Леонтије временом се показао као прагматична личност, на први поглед склон мешању и у световне послове, што је посебно било видљиво у време Првог српског устанка. Међутим, у историографији је дуго времена занемаривана чињеница да је, у циљу склапања мира, могао деловати и по налогу Васељенске патријаршије, којој је као архијереј припадао.⁸⁴ Његова улога у доласку Хаџи Рувима у Београд 28. јануара 1804. можда је постојала, али су и намере које је имао могле бити различито тумачене. Први извор који о томе говори је писмо земунског протопрезвитера Михаила Пејића Ирижанина Стратимировићу, које је у Сремске Карловце стигло 4. фебруара 1804. Пејић, који је лично познавао Хаџи Рувима, у њему наводи да је тај архимандрит стигао у Београд по позиву митрополита Леонтија, кога је обавестио о стању у коме се налази народ, и предлагао му да се заједно склоне у Хабзбуршку монархију, о чему је он обавестио дахије.⁸⁵ У даљем тексту писма наводи се да је током испитивања Кучук Алија оптужио Хаџи Рувима за шпијунажу, а потом наредио да буде погубљен, што је у супротности са тврдњама Карацића и Ненадовића да га је тај дахија препустио другом дахији, Аганлији.⁸⁶ Пејић, такође, не описује мучење коме је архимандрит био изложен пред погубљење, али је сасвим сигурно остало довољно сведока тих збивања на чија казивања су се могли ослонити хроничари тог времена и Хаџи Рувимови биографи, да би се сматрало поузданим описом догађаја.

Пејићево писмо Стратимировићу једини је прворазредан извор српске провенијенције који говори о поменутом догађају. Међутим, иако је као земунски свештеник добијао информације о збивањима у Београду, поставља се питање њихове потпуне веродостој-

---

⁸³ Муслимани одани централној власти, који су у једном тренутку заједно са православним Србима припремали устанак против дахија.

⁸⁴ Н. Радосављевић, *Шест портрета православних митрополита 1766-1878*, Београд 2009, 58-60.

⁸⁵ М. Вукићевић, *Писма из Првог и Другог устанка*, Споменик СКА XXXVII, други разред 33, док. II, Београд 1900, 133.

⁸⁶ На истом месту.

ности, јер се радило о хаотичном времену у коме граница није била отворена као у време када је у Београдском пашалуку владао законити поредак, нити се преко ње могло лако прећи. У таквим неприликама, добијене информације могле су бити посредне и недовољно поуздане. То се делом види и из пропратне белешке коју је уз ово писмо написао Стратимировић лично, позивајући се, између осталог, и на извештаје Земунске војне команде Генералној команди у Петроварадину. Митрополит Стратимировић очигледно се потрудио да се о свему што се у Београду догађа што боље обавести. Поред општих чињеница о приликама у Београдском пашалуку, он помиње и то да је архимандрита Хаџи Рувима у Београд по наређењу дахија позвао митрополит Леонтије, коме је било забрањено и смрћу уколико то не учини, и да је он то *страха ради* и учинио.⁸⁷ На основу тих вести долази се до закључка да се није радило о митрополитовој предаји Хаџи Рувима из личног убеђења да тако треба да поступи, већ делу учињеном из страха за властити живот, у времену када је, као и остали хришћани у граду, и он практично био талац узурпатора власти, за које ни живот њихових истоверника лојалних Цариграду није много вредео.

Међутим, остаје отворено питање да ли је Хаџи Рувим имао обавезу да послуша београдског митрополита, јер је њему претпостављени архијереј био ужичко-ваљевски митрополит Антим Зепос, који је столовао у Шапцу, и преко кога су дахије такође могле да га позову. Сем тога, уколико се налазио у манастиру Боговађи, одметнути јаничари су и сами могли да га ухапсе и одведу у Београд. Хаџи Рувим је, дакле, могао и да се не одазове Леонтијевом позиву, и да се заиста склони ван Београдског пашалука, али он то није учинио, или из већ поменуте намере да можда покуша да заштити животе неких угледних Срба, или да манастир Боговађу, чији је архимандрит био сачува од могуће одмазде.

Хаџи Рувим је стигао у митрополитски конак заједно са, како Пејић наводи, једним србијанским трговцем⁸⁸, кога Константин Нена-

⁸⁷ У једној од две белешке уз Пејићево писмо, Стратимировић тврди и да је Хаџи Рувиму оборкнез Алекса Ненадовић предлагао да се склони из Боговађе на неко сигурно место, што овај није учинио. Исто, 134-135.

⁸⁸ Исто, 133.

довић идентификује као Дамњана Васиљевића из Брезовице.⁸⁹ Након Хаџи Рувимовог убиства, није позната даља Васиљевићева судбина.

Уколико је постојала, улога митрополита Леонтија у смрти Хаџи Рувима била је највероватније невољна. То закључује и сам Стратимировић, тврдећи да *оног презвитера (Пејића) писание о епископском Турком садејствију уни и множаје вјеројатан разум обретае*.⁹⁰ Каснија Леонтијева делатност указује на блискост са устаничким врхом, са којим је радио у сагласности већ од марта 1804⁹¹, а познат је и његов пут за Цариград преко Хабзбуршке монархије, да би у престоници објаснио ситуацију у Београдском пашалуку.⁹² Митрополит Леонтије се, после боравка у Хабзбуршкој монархији, већ почетком јула 1804. нашао у српском устаничком логору на Врачару, а личност која би носила тежак терет кривице за смрт најугледнијег српског архимандрита тешко да би била примљена са добродошлицом, посебно у време када ни саме устаничке структуре, а још мање осећај за дипломатске активности, нису били изграђени.

Константин Ненадовић наводи да се митрополит Леонтије на самрти у Кишињеву исповедио пред једним архијерејем и шест архимандрита, и да је том приликом признао одговорност за смрт његовог претходника, митрополита Методија, док смрт Хаџи Рувима у исповести није поменуто.⁹³ У Ненадовићевом казивању, међутим, није сасвим јасно зашто се Леонтије исповедио пред толико лица, а пре свега како је Света тајна исповести изашла у јавност?⁹⁴ Ову Ненадовићеву тврдњу, са којом се сложио и Милан Ђ. Милићевић⁹⁵, то чини недовољно уверљивом.

---

⁸⁹ К. Ненадовић, *нав. дело*, 290.

⁹⁰ Односно, казивање Пејића је противречно. М. Вукићевић, *нав. дело*, 134.

⁹¹ Како сматра Радош Љушић, митрополит Леонтије Ламбровић налазио се, свакако присилно, у делегацији дахија која је 20. фебруара (4. марта) 1804. преговарала са устаницима. Међутим, он је већ тада био на страни устаника и радио за њих, а 11 (23) априла прешао је у Земун. Р. Љушић, *Вожд Карађорђе I*, Смедеревска Паланка 1993, 80-81.

⁹² Н. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766-1831; Управа Васељенске патријаршије*, Београд 2007, 105-106.

⁹³ К. Ненадовић, *нав. дело*, 83.

⁹⁴ Н. Радосављевић, *Шест портрета православних митрополита 1766-1891*, 61.

⁹⁵ М. Ђ. Милићевић, *нав. дело*, 298.

Архимандрит Хаџи Рувим Нешковић био је последња жртва дахија у *сечи кнезова* почетком 1804, која је само убрзала избијање буне против дахија. Протопрезвитер Пејић у писму митрополиту Стратимировићу наводи да се од тамнице до места погубљења не-престано молио, и да је на крају замолио и своје убице да га пусте да се помоли још четврт часа, што су они и учинили, те да је потом мирно поднео своју смрт.⁹⁶ О томе су на сличан начин писали и други савременици и аутори који су се дотицали тог догађаја. Тако је окончан живот најугледније духовне личности у српском народу тог времена.

Хаџи Рувим Нешковић био је свештеник, касније старешина два угледна манастира у Београдском пашалуку. За време и околности у којима је живео био је веома добро образован, а поред знања грчког језика овладао је и низом практичних вештина, попут дубореза и краснописа. Хроничар и историчар, он је иза себе оставио бројне записе и кратке описе догађаја чији је савременик био. Један је од српских монаха који су много путовали. Поред ходочашћа у Свету земљу и на Свету гору, обилазио је и друге области, попут Босанског пашалука. Његова делатност имала је и просветни карактер, а контакти које је одржавао са значајним личностима из Карловачке митрополије омогућавали су појединим Србима из Београдског пашалука да ради даљег образовања буду примљени у неки од фрушкогорских манастира, или у српске школе које су у Хабзбуршкој монархији постојале. Биографија Хаџи Рувима указује не само на велику мобилност православног монаштва, већ скреће пажњу и на то да је стереотип о неуком и недовољно образованом свештенству тог времена неодржив.

---

⁹⁶ М. Вукићевић, *нав. дело*, 134.

Nedeljko Radosavljević

**ARCHIMANDRITE HADŽI RUVIM NEŠKOVIĆ (1752-1804)
– supplements for a biography –**

Summary

Hadži Ruvim Neškovic, prior of Voljavča, and head of the Bogovađa monastery afterwards, is a representative of the most prominent Serbian spiritual dignitaries in the times immediately preceding the uprising. Born in 1752 in Babina Luka near Valjevo, he acquired basis of his priestly education in the surrounding monasteries. He got ordained to the priestly rank in the Ćelije monastery in 1774. He entered a monastic order as a young man, upon the death of his wife Marija in 1784, and made a pilgrimage to the Holy Land in the same year. He sojourned in the important Orthodox spiritual centers, where he acquired a considerably wider education than it was the case in those days; he had knowledge of both oral and written Greek, but he also mastered other, rare skills, such as artistic engraving. He was the principal figure in reconstruction of the Bogovađa monastery, that got burnt down during the last Habsburg-Turkish war. He compiled a significant library and developed an educational activity there. He was a respectable figure among his contemporaries – being a spiritual dignitary, a writer, and a chronicler. Apart from his local environment and monasteries of Mount Athos, he maintained contacts with priests of the Mitropoly of Karlovci of the Habsburg Monarchy likewise. He was endowed with great courage, and informed of preparations for the uprising against the Dahies in the Belgrade Pashaluk. It was at the Dahies' order that he was executed at the end of January 1804 in Belgrade.

Keywords: Hadži Ruvim, ordainment, pilgrimage, Holy Land, Mount Athos, book, Belgrade Pashaluk, Dahies, execution, First Serbian Uprising.

Чланак примљен: 25. 05. 2010.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 01. 11. 2010.